

LŐRINCZ CSONGOR

Tanúságadományok

A TANÚSÁGTÉTEL ESEMÉNY- ÉS DIFFERENCIAELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSE

A tanúságtétel komplexumát jelen tanulmányban alapvetően eseményként értelmezzük. Noha a tanúszkodás eseményként való értelmezésének szükségességében a legtöbben valószínűleg egyetértének, több kurrens megközelítése a témának mégis olyan irányokba ágazik el, ahol feledésbe merül(het) a tanúságtétel konstitutív esemény jellege, de legalábbis ettől eltérő teoretikus minták rajzolódnak ki.¹ Az alábbi gondolatmenet olyan mozzanatokra próbál utalni, melyek kényszerítővé tehetik a tanúság eseményszerűségének, ugyanakkor differenciális létmódjának alaposabb reflexióját. Ebben a nézetben a tanúság az adomány komplexumával kapcsolódik össze, eseményjellege adományszerű létmódot jelent.

Kiinduló kérdések

1. Hogyan függ össze a tanúságtétel az adománnyal?
2. Milyen módon függ a tanúságtétel (németül: *Zeugnisgeben*) az adománytól – végső soron magától a tanúságtól?
3. Milyen időbeliség fémjelzi kapcsolatukat?
4. És milyen nyelvi-performatív dimenziót feltételez, illetve nyit meg mindez?

1. Már a tanúságtétel (*Zeugnisgeben*) kifejezés is jelzi, hogy a tanúság egyfajta adományt jelent, mely maga is ad(omány) és amelyet a tanú adományoz. A tanúság nem létezik ezen az adáson vagy továbbadáson kívül, ezek a mozzanatok kezdetről fogva a tanúsághoz tartoznak, sőt, utóbbi alapvető módon az adományozásra utalja rá magát. Amiként az „irodalom” a tanúságtétel funkciója, úgy utóbbi az adomány alesete. Ha a tanúság azáltal válik tanúságtétellé, hogy leválik a nyelvi, pragmatikai konvenciókról, illetve ezek genealógiai mintáiról és ezáltal egyediséget prezentál, úgy megfeleltethető az adomány mozgásának, amelynek analóg módon el kell távolodnia azonosítható intenciókról, ökonómiai képletekről, megalapozó eredetről stb., hogy a tanúság sajátos értelemben 1. maga adományozzon (nem csak – referenciális-kognitív – „tudást”, de igazság[osság]ot, hite[le]t, reményt, imaginációt, várakozást,

¹ Pl. Sybille Krämer alapvetően „átvitel”-ként igyekszik érteni, ami több ponton vethet fel kérdéseket elgondolásai helytállóságával kapcsolatban. Pl. árulkodó, hogy a „fordító” alakja nem kerül jelentés viszonyba a tanú figurájával az általa adott katalógusban, pedig a fordító a tanú alakjának par excellence megtestesítése: a harmadik figurája forrásnyelv és célnyelv között, szinguláris instancia és artefaktum (ugyanakkor mégsem originális-origináris tevékenység, noha invenciót hajt végre, éppen kényszerből fakadóan), aláírást feltételez stb. Vö. *Medium, Bote, Übertragung. Kleine Metaphysik der Medialität*. Frankfurt a. M., 2008. 176–192. Az „átvitel” gondolatalkzatának problematikusságához vö. Niklas Luhmann: *Soziale Systeme. Grundriß einer allgemeinen Theorie*. Frankfurt a.M., 1984. 193–194.

potencialitást stb., akár a hallgatás módusában, továbbá, hogy ezek maguk tanúsítsanak vagy adjanak), illetve, hogy 2. *adják* (nem csupán eljuttassák vagy átruházzák) a tanúságot mint adományt (annak betudhatóan, hogy a tanúság mint adományozó csak adományozottként – vagyis neki mások által hitelt kölcsönözve – történhet meg, továbbá a tanú mint alapvető értelemben vett *harmadik* jegyében, aki nem annyira cselekszik, mint inkább tanúsít). Ezt az „adhatóságot”, mondhatni benjamin értelemben véve, pl. a „reprodukálhatóság”, „fordíthatóság” mintájára. Vagyis a tanúság önreferenciájába ez a kettősség, avagy megkülönböztetés íródik be, a tanúságot ez a kettős mozgás határozza meg: a tanúság adomány, mivel adományoz és (tovább)adományozzák. Ezt a különbséget (ami ugyanakkor nem akar különbség lenni) a továbbiakban *testimoniális differenciának* nevezzük (melynek további iterációival, illetve alakzataival szembesül a gondolatmenet folytonosan a későbbiek során). A tanúság szingularitása annyit jelent, hogy a tanúság *nem beváltható* (pl. egy megállapításra, beszámolóra, bizonyítékra, tárgyi referálásra),² hiszen illetén helyettesítése esetén megszűnne tanúságtételi mibenléte, ennyiben létmódja rokon az adományéval. Amennyiben az adomány helyettesíthetetlen, úgy csak tanúsítani lehet. Az adományról nem lehetséges tudás – intenció, megismerés, fogalom, megjelenés formájában vagy ezek révén szavatolva – az adományozó számára.³ Hasonlót állíthatunk a tanúságtételről is: ha a tanú maradéktalanul tudná, mit is tanúsít, úgy pusztán beszámolót, jelentést adna valamely tényállásról, ennyiben már nem nevezhető tanúnak. Pontosan ezért tartható adománynak a tanúság(tétel), mivel ezen nem-tudásból (felejtésből, fel nem tűnésből...) fakadóan szorul ellenjegyzésre a tanúság mint adomány, éppen sikerülésének (nem pedig kiegyenlítésének) az érdekében.

Azt is lehetne mondani, a tanúság nem egyszerűen tárgyi ajándékot jelent, prezentációs dimenziójában sokkal inkább az adomány adományozó vonását jelöli meg,⁴ azt a dimenziót, melyet nem pusztán adnak, hanem amely maga is *adományoz* (és amely ekként tanúságot tesz átvevőjéről). És fordítva is, a tanúságot ez az adományozó vonás jelöli meg, illetve teszi egyszersemind jelölhetetlenné. Ugyanakkor nem áll ellentétben a tanúság nem-beváltható léte azzal, hogy a tanúság mindig a tanúság hiányát, sőt, akár lehetetlenségét tanúsítja,⁵ azaz bi-

² Erre Heidegger utalt egy Goethe-idézet által: „Ha valaki a szót és a kifejezést mint szent tanúságokat tekinti és nem gyors, pillanatnyi forgalomba akarja hozni őket (váltópénz vagy papírpénz gyanánt), hanem a szellemi cserében és változásban (Handel und Wandel) igazi egyenértéknek akarja tartani őket, úgy nem lehet rossz néven venni tőle, ha arra figyelmeztet, hogyan fejtenek ki közönséges kifejezések (melyek senkinek nem szűrnak szemet) mégis káros hatást, homályosítanak el szemléleteket, torzítanak el fogalmakat és vezetnek félre egész tudományzakokat.” (*Zur Seinsfrage*. Martin Heidegger: *Wegmarken*. GA 9, Frankfurt a.M., 1976. 425-426.)

³ Az adomány lehetőségi vagy inkább lehetetlenségi feltételei Derrida szerint: „a „felejtés, a fel nem tűnés, a nem-fenomenalitás, a nem-észlelés, a meg nem őrzés”. *Az idő adománya*. Budapest, 2003. 30.

⁴ Adományozás (az adás aktusa) és adomány (mint az ajándékozott dolog) között az indoeurópai nyelvtörténetben különbség figyelhető meg, vö. Emile Benveniste: *Indoeuropäische Institutionen. Wortschatz, Geschichte, Funktionen*. Frankfurt a.M./New York/Paris, 1993. 55.

⁵ Pl. Giorgio Agamben markáns megfogalmazásában: „Aki felvállalja, hogy tanúságot tegyen az elpusztultakról, tudja, hogy tanúságot kell tennie a tanúskodás lehetetlenségéről.” (A „tudja” emfátiikus ki-tétele mindazonáltal felvethet bizonyos kérdéseket, pl. azt, hogy Agamben itt nem kompenzálja-e bizonyos mértékben a „Muselmann” figurájában jelzett fiziológiai-kognitív képtelenséget a tanúskodásra?). Továbbá: „a tanúsíthatatlan [mely „még nem lehet nyelv, még nem lehet írás”] tanúsítása” következtében „talán minden szó, minden írás mint tanúság keletkezik.” (*Was von Auschwitz bleibt. Das Archiv und der Zeuge*. Frankfurt a.M., 2003. 30. 34. Még korábban Derrida utalt erre a lehetetlen-

zonyos értelemben szupplementáris jellegű. A tanúságtétel eme létmódja belső különbséget, testimoniális differenciát hordoz magában.

2. Miért tartozik hozzá az adományozás vagy az adomány eme komplexuma oly fundamentális módon magához a tanúsághoz? Sejthetően azért, mert a tanúság kezdettől fogva adományt jelent, mivel nem pusztán (tovább)adják, de fogadják is. A tanúságtétel címzettjeitől fogadják, akik a tanúságnak bizalmat vagy hitelt kölcsönöznek, hogy ez egyáltalán tanúságtételként prezentálhassa magát, hogy egyáltalán tanúságról lehessen beszélni. Mivel a hit(el) ezen vonásának kezdettől fogva oda kell tartoznia a tanúsághoz, pontosabban: adományozódnia kell ennek számára, még a hamis tanúság esetében is, úgy a tanú ebben az értelemben tanúságát mintegy annak fogadóitól fogadja, ezek (vissza)adják neki a tanúságát.

Ezzel azonban nem a tanúság regrammatizációját célozzuk. Hiszen a tanúság – minden oszcillációja ellenére tanú és ellenjegyzői között – mégis, mégoly törékeny módon, de a tanú döntésén alapszik. Ez a döntés: a tanúsítandó vagy tanúsított mozzanatait előhívó kivételesség, szingularitás *igenlése*, ugyanakkor egyfajta igentmondás magára a tanúságra (ezeket nem lehet elválasztani egymástól, ebben áll a tanúságtétel performativitása). Összefüggésben azzal, hogy csak ott létezik valódi testimoniális szituáció vagy kihívás, ahol – kiélezetten fogalmazva – nem lehet tanúskodni, azaz csak tanúskodni lehet (hasonlóan ahhoz, amikor nem lehet dönteni, mert csak dönteni lehet avagy kell).⁶ Ez a döntés a tanúságtételt mint olyat érinti, még minden tartalmi meghatározottság előtt, ha egyáltalán lehetséges ilyen pillanatot elkülöníteni. Abban az értelemben, hogy a döntés eseménye „mint olyan” nem igazolható az általa inaugurált entitás (rend, dimenzió, kontextus stb.) felől, ami szintén a testimoniális differenciára mutat vissza a tanúság adományozása (a „tanúságot” egyszerre alanyként és tárgyként értve) és az adományozott tanúság között (emiatt a differencia miatt létezik kezdettől fogva a hamis tanúság, még a tanú legjobb szándéka ellenére is). Itt azonban rögvest ellen kell állnunk a másik kísértésnek, mégpedig a tanúságtétel genealogizációjának. Vagyis a tanú döntését nem kellene szuverén-decizionisztikus gesztussá stilizálnunk, hiszen ez el-lentmondana a tanúság inherens tehetetlenségének vagy gyengeségének – a nem-cselekvésnek. (A tanúság mint utóélet, mint túlélés struktúramozzanata nem pusztán időbeli utólagosságot jelent, hanem azt, hogy a cselekvés *után* érkezik, ezért is tartható a tanú strukturális értelemben a harmadik alakzatának.) Mégis adódik mindig, mégoly törékeny döntés a tanúságtételről, éppen a tanú perszónális-egzisztenciális kihívásának, megjelöltségének értelmében. Ez a döntés megfelel a tanúság adományjellegének, azt hangsúlyozza.⁷ Nincsen tehát organikus, természetes szükségszerűség a tanúságtétel számára, ez mindig döntés felől jön – ez pedig megfelel a „tanú” egyik latin megnevezésének, a „testis”-nek, amely a „harmadik”-at („terstis”) jelenti két fél közötti vitában vagy perben (a tanú másik megnevezésére, a

segre, Blanchot nyomán, vö. pl. *Die Politik der Freundschaft*. Frankfurt a.M., 2000. 87.) Feltételezhető ugyanakkor, hogy a szó vagy írás tanúságtevő jellegének emergenciája ugyanakkor – a tanúság differenciális létmódjának köszönhetően – nem választható el ennek fordítottjától, a tanúság írásos (inszkripcionális) jellegétől.

⁶ Vö. ehhez Heidegger mondatát: „Minden döntés (...) valami erővel le nem gyűrhető (Nichtbewältigt), elrejtetten, megtévesztően alapul, különben nem lenne döntés.” *Der Ursprung des Kunstwerkes*. Uő: *Holzwege*. GA 5, Frankfurt a.M., 1977. 42.

⁷ Az adomány „paradox pillanatát”, mely „szétszakítja az időt”, Derrida egy helyütt a Kierkegaard-i értelemben vett „választás”-hoz (döntéshez) hasonlítja, vö. *Az idő adománya*. 21.

„superstes”-re alább térünk ki).⁸ Ezt a döntést viszont végső soron az a kivételes helyzet hívja elő, amely a tanúságot egyáltalán lehetővé teszi, pontosabban: hívja azt. Ez a hívás nem feltétlenül azonosíthatóan külső eredetű, hanem pl. a „belső szó” módusában beszélhet, mintegy a belsőben lévő külső (a tanúban rejlő harmadik mint tulajdonképpeni tanúságtevő) értelmében.⁹ Vagyis a döntés nem nevezhető minden további nélkül intencionálisnak, inkább intenció nélküli – noha nem meggondolatlan vagy cél nélküli – döntésről lehetne beszélni.¹⁰ Ugyanakkor mindez radikális utólagosságban történik, a tanúskodás mindig a tanúsítotthoz képesti eltolódásban, differenciában adódik (a „superstes” jelentése ezt hangsúlyozza, vagyis döntés és utólagosság, „testis” és „superstes” kölcsönösen egymásra vonatkoznak). Maga a tanúskodás komplexuma mint történés (a tanúvá-válás) hozza ezt a döntést,¹¹ amely nem áll tehát a tanú hatalmában, hiszen a tanú máskülönben autonóm vagy decizionisztikus pozícióba kerülne, amely per definitionem nem illeli meg őt. A döntés sokkal inkább „a nem-tudás éjéből”¹² vagy latenciájából érkezik, maga a tanú is kiszolgáltatódik neki, kettős felelősség értelmében (a tanúsítandó, illetve a tanúság felé). Ez a döntés mint a kivételnek való megfelelés adja a tanú-létet és implikálja annak példaszerűségét. Sőt, ez magát a tanút is megkettőzi, a tanúvá-válás (mint nem egyszerűen, sőt nem is elsősorban empirikus mozzanat, hanem a döntés eseményének függvénye) ugyanis nem a tanút mint integer, egységes szubjektumot, hanem őbenne magában a tanút érinti, aki viszont ezáltal konstituálódik: „... magának a titoknak a tapasztalata nagyon is belső tanút, harmadikat implikál, akit önmagunkban tanúnak veszünk.”¹³ A tanú tehát harmadik mintegy önmaga számára is, a döntés meghasítja őt, testimoniális differencia íródik bele a tanú figurájába. Emiatt az intern megkettőződés mint tanúvá-válás miatt értelmezhetette Heidegger a „lelkiismeret” fenomenját mint tanúságtételt az ittlét egzisztenciális analitikájában. Itt a lelkiismeret nem valamely fölérendelt morális instancia (netán „bíróság”), hanem a döntés függvénye.¹⁴

⁸ A „testis”-ből ered az olasz „testimone”, az angol „testimony”, a francia „témoignage”.

⁹ A „belső szó”-hoz vö. tanulmányom: *A belső szó adomány és tanúság között (Gadamer nyelvelméletének nyomain)*. In: Fehér M. István et al. (szerk.): *‘Szót érteni egymással’. Hermeneutika, tudományok, dialógus*. Budapest, 2013. 285–321.

¹⁰ Az „intentional” (szándékosan), „deliberate” (megfontoltan) és „on purpose” (célirányosan) mint cselekvések motivációról, különbségükről és egymásra nem-visszavezethető jellegükről vö. John L. Austin: *Drei Möglichkeiten, Tinte zu verschütten*. Uő: *Gesammelte philosophische Aufsätze*. Stuttgart, 1986. 351-369. Ennek a döntésnek az alapjait következképpen nem annyira a képességek vagy a lehetőségek felől lehet megközelíteni, inkább a motivációról való tudás mérvadó itt, vö. ehhez ugyancsak Austin: *Falls und können*. Uo. 299.

¹¹ Körülbelül így határozhatnánk meg a jelen összefüggésben használt fogalmakat: a „tanúskodás” a tanúság történésének felel meg általános értelemben (a német „Zeugenschaft” mintájára), a „tanúságtétel” magát a tanúskodás aktusát jelenti („Zeugnisgeben”), a „tanúság” pedig azt a diskurzust, szöveget vagy beszédet („Zeugnis”), amely a tanúságtétel anyagszerű megfeleelője, lenyomata vagy maradéka.

¹² Vö. Derrida: *Gesetzeskraft. Der ‘mystische Grund der Autorität’*. Frankfurt a.M., 1991. 54.

¹³ Derrida: *Bleibe. Maurice Blanchot*. Wien, 2003. 29.

¹⁴ Vö. Heidegger: *Lét és idő*. Budapest, 1989. 458–502.

Ha a kivételről nem lehetséges tudás pragmatikai konvenciók, kognitív tudásinstanciák és politikai-morális autoritások alapján,¹⁵ úgy csak a tanúságtétel nem maradéktalanul meg-alapozható vagy normativizálható döntése felelhet meg neki. Azt lehetne talán mondani, ez a döntés a tanúság adományozó voltát manifesztálja, azt a dimenziót, amely a tanúsítandó inszisztálását jelenti a tanúságban. Következésképpen ez a döntés a tanúsággal magával esik egybe, a tanúságtétel maga ez a döntés, illetve a tanúság ezt a döntést is tanúsítja. Ahogy tanúsítás és továbbadás között, úgy döntés és tanúság között sem érdemes bevezetni megkülönböztetést – és ezek az analóg struktúramozzanatok arra a tényállásra utalnak vissza, hogy a tanúság mindig adományt tanúsít, utóbbi nem adódhat előbbi nélkül. A tanúság komplexumának – nem egyszerűen a tanúnak – a döntése ebben az értelemben adományozási jelleggel bír, egyrészt meghozzák, másrészt át is veszik vagy prezentálják, illetve tanúsítják. Minden tanúság kezdettől fogva ilyen döntést fogad, illetve ad együtt önmagával, mely döntés felett azonban nem rendelkezik, azt adja tehát, ami nincsen neki, ami fölött nem rendelkezik.¹⁶ Vagyis a tanú már konstitúciójában sem tehető meg semleges figurává, aki végső soron „információt” juttatna el bizonyos címzettekhez.¹⁷ A tanú inkább ellenjegyző, mint autonóm vagy szuverén módon meghozza a döntést – ez azt is jelenti, hogy mintegy öbenne magában a belső tanú mint harmadik (az „egyébkénti” cselekvő vagy elszenvető szubjektumhoz képest harmadik) szignatúráját mellékeli a döntéshez, akár „önmaga mint másik tanúja”-ként.¹⁸ A döntés tehát egyszerre szubjektivizálja (mint tanúsító alanyt, a tanúság alanyát) és deszubjektivizálja a tanút, vagyis a kivételes állapot, a tanú mint túlélő („superstes”) felől lesz a tanú tanúvá, ugyanakkor harmadikká is önmaga számára („terstis”).¹⁹ Sőt, tulajdonképpen a tanúskodás kivételes állapota vagy helyzete dönt, azaz: tanúskodik a tanúról. Ebben az értelemben a tanúságtétel már mindig – „első” végbemenetelében is – másodlagos tanúság, az

¹⁵ Derrida az adományt a kivétellel hozza korrelációba: „az adomány eseménye mindig is kiszámíthatatlan és előre nem látható kivételnek minősült (amire nem létezik sem általános szabály, sem program, de még fogalom sem).” *Az idő adománya*. 189.

¹⁶ Ez a motívuma az adományról való gondolkodásnak ismeretesen Heidegger-től és Lacantól Derridáig ível (vö. *Az idő adománya*. 232.).

¹⁷ Újfént Krämer ellenében, vö. *Medium, Bote, Übertragung*. 227. 239. Krämer a „követ” önfelszámolását minden ezirányú gesztusa ellenében lényegében nem egzisztenciális-perszonális módon érti, hanem inkább neutralizálja (pl. depolitizálja), a „tudás” átvitelének érdekében. Lehet, hogy a „követ” mondhatni a szuverén képviselőjévé válik rejtett módon, végső soron reautorizálódik, totalizálva a tanúság iterabilitását? Mindez abban az előfeltevésben gyökerezik, miszerint a medialitást átvitelként, postalitásként kell érteni (ennek pedig – éppen a tanúságtétel vonatkozásában! – „grammatikája” lenne, uo. 228–234), elfeledkezve az eseményiség jelentőségéről. Végső soron a tanúságtétel funkcionálisról van szó, a „tudás” átvitelének értelmében (uo. 253.), amennyiben a kulturális „szocializáció és orientáció” eszköze lesz (uo. 260.). A „tudás” itt amúgy mintha csupán referenciális-kognitív tudást jelentene, pedig legkétszert pl. Castoriadis munkája óta lehet tudni az *imaginárius* dimenzió jelentőségéről a szocialitásban (vö. Cornelius Castoriadis: *Gesellschaft als imaginäre Institution: Entwurf einer politischen Philosophie*. Frankfurt a.M., 1997²).

¹⁸ Derrida: *Bleibe*. 79. Ezek a viszonyok jelentkezhetnek elbeszélő szövegekben az elbeszélő mint harmadik és szerzői én, valamint a figurák kapcsolataiban, pl. kölcsönös hitelesítési effektusaikban (pl. az elbeszélő kvázi-értékelő és -hitelesítő/hiteltelenítő gesztusaiban a szereplők kommunikációját tekintve).

¹⁹ Ezért nem lehet a tanút külső meghatalmazás felől legitimálni (mint követet), vö. ezzel szemben Krämer: *Medium, Bote, Übertragung*.

(eredendő) tanúság hiányának, netán lehetetlenségének pótlékszerű tanúsítása. Nincs elsődleges tanúságtétel: ez azzal esik egybe, hogy nincs tanú a tanú (döntése) számára, nincsen eleve, organikus vagy referenciális módon adott instancia a tanúskodás hitelesítését illetően. Ezért a tanú csak harmadik lehet, önmaga számára is.

3. Döntés és adomány tehát nem zárják ki egymást a tanúságtételben. Lényegi kölcsönösségük temporális értelemben mármint abban áll, hogy nem lehet visszakerülni eléjük, sokkal inkább csak a tanúság felől lehet tapasztalatot nyerni róluk vagy elgondolni őket. Ha a döntés nem azonosítható egyszerűen mint intencionális vagy kognitív operáció a tanúság *előtt*, akkor nem választható el a tanúságtól magától, utóbbi inkább mintegy produkálja azt. Körszerű szerkezetről vagy mozgásról van szó: a döntés mintegy *visszahív* a tanúságtétel „elé”, abba a kivételes állapotba (ami nélkül nincs a tanú-lét, a tanúvá-válás), amely *létrehívta* a tanúskodást, ugyanakkor *előrehív*, magába a tanúságtételbe mint ama állapot *történése*be (illetve annak ellenjegyzésébe), mely ugyanakkor nem adódik a tanúságtétel nélkül.²⁰ Ez a körszerűség amúgy tanúság(tétel) és továbbadás(a) kölcsönösségét is modellálja. Alapvetőbb vagy inkább materiálisabb módon értve a fenti összefüggést, azaz konkrétan a döntés eseménye vagy mondhatni ennek „maradék” felől: eme „első”, jóllehet alap-talan döntés erőszakos vonása a tanúságtétel minden aktusában visszatér és diktálja, avagy skandalja a tanúságot. A döntés vagy a döntés erőszakmozanatának eme visszatérése nagyon is traumatizáló hatással járhat a tanú számára.²¹

Már ebből is látszik, hogy a tanúság(tétel) döntése nem tehető meg arché-jellegű eredetnek vagy instanciának, mivel – és itt ismét Heidegger megmondolása segíthet – „a döntés bizonyossága azt jelenti: *készen állunk arra*, hogy amennyiben ez faktikusan szükséges, *visszavonjuk*.”²² Ez a készenállás a döntés visszavonására pedig kettős értelemmel bír: egyrészt a döntés potenciális megismétlését jelenti,²³ azt, ami mintegy visszahív a kivételes, tanúsítandó dimenzióba (annak uralhatatlanságába), másrészt a továbbadásra vonatkozik, előrehív ebbe, azaz a tanúskodás nyitottságába, a másik tanúságtételébe vagy döntésébe.²⁴ A kettő között tulajdonképpen nincsen különbség (a tanúságtétel megismétlése annak továbbadása és fordítva), csakis abból fakadóan, hogy a döntés kettős hívás (előrehívó visszahívás) függvénye, mind a döntés elkerülhetetlenségét manifesztáló kivétel, mind a tanúságtétel mint

²⁰ Hasonlóan a „lelkiismeret” kettősségéhez Heideggernél („A hívás *belőlem* jön, de mégis rajtam *túlról*.”), mely nála ugyancsak tanúsításként (Bezeugen) jelentkezik, vö. *Lét és idő*. 465. A „felhívás”-ról mint „előrehívó visszahívás”-ról vö. uo. 482. (Az egész komplexumhoz vö. az 54–60, ill. 62. paragrafusokat.)

²¹ A „tanú” a görög nyelvben (és néhány másikban) etimológiai kapcsolatban áll a „mártír”-ral és ennek megfelelően rendre a stigmatizálás vagy megcsonkítás fantazmái kísértik meg. Derrida az adomány kapcsán „elengedhetetlen erőszak”-ról beszél, vö. *Az idő adománya*. 214. *Falschgeld*. 188–189.

²² Heidegger: uo. 511.

²³ Vö. uo. 512.

²⁴ Derrida számára a döntés „mindig a másik döntése”. Ennek pedig az megy elébe, illetve az feltételezi, hogy a valódi esemény, pontosabban: ennek érkezése a „talán” függvénye, ez pedig a „lehetetlen” indexe. Vö. *Die unbedingte Universität*. Frankfurt a. M., 2001. 74. Egyébként ezen a ponton, a továbbadás mozzanatában (a testimoniális differencia ezen oldalán) érintkezik a „követ” a tanúval, az eredendő, egyedi adományozás (pl. döntés) vonatkozásában (azon differencia túloldalán) a követ tematizálása nem bizonyul elégségesnek a tanúság komplexumának megértéséhez.

olyan hívásának értelmében. Vagyis a tanúságtétel ismételhetősége²⁵ a döntés feltételezett szuverenitásának hat ellenében, virtuálisan visszavonja a döntést avagy a potenciális másikkal utalja oda. A döntést a „mintha”, a „talán” vonása kísérti meg, mintegy a fikció kontaminálja. Ebben az értelemben azt is lehet mondani, hogy a döntés kezdettől fogva megosztott (nem szuverén, oszthatatlan aktus), vagyis a meghasítás, megosztás différence-jellegű működése dolgozik benne.²⁶

A visszatérésben – azaz a döntés feletti rendelkezhetetlenségben – a tanúság adománnyá lesz a tanú számára is, melyet neki magának kell átvennie és továbbadnia (nem lévén képes annak uralására). Ez a nevezett visszatérés diktálja vagy ritmizálja a tanúságtétel iterabilitását is (ami a tanúság továbbadhatóságának a struktúramozzanata, már mindig is technikát implikálván, ezáltal intenzifikálva a testimoniális differencia működését). Vagyis a tanúság ismételhetősége nem pusztán a tanúságtétel formális lehetőségfeltételét vagy tulajdonságát jelenti, hanem a döntés uralhatatlan erőszakától függ, mely a tanúságot mintegy diktátummal kapcsolja össze. A döntés mintegy *ígéret*, az iterabilitás ígérete, viszont az ismételhetőség meg is szakítja a döntés autonómiáját, abszolút egyediségét, szuverenitását (mintegy fikcionalizálja) és nem-identikus módon engedi visszatérni azt. Ugyanakkor azonban ez a – iterabilitás értelmében bizonyos gépszerű vonást sem nélkülöző – visszatérés excesszust termel (avagy maga is excesszus), éppen az adományhoz hasonlóan,²⁷ és a (tanúság) iterabilitás(á)t magát excesszussá változtatja. Ez a túlradás maga viszont éppen a tanúságtétel sikerülését, azaz: a tanúság artikulációját veszélyeztetheti – mintegy autoimmun vonásként a tanúságtétel szívében. A tanúság lehetősége egyidőben magával vonja annak lehetetlenségét is. A döntés emlékezete ebben az értelemben ugyanis egyúttal felejtést is jelent, a tanúság fenyegetését, ám ugyanakkor esélyét is (a tanú nem-tudásának, nem bizonyíték- és meghatározásjellegű diszpozíciójának értelmében).²⁸ A tanúság eme megkettőződése, testimoniális differenciája lényegében az eldönthetetlen megisméltődésének nyoma a döntésben vagy rajta keresztül és csak így vonhatja vissza a döntést, csak így állhat készen annak

²⁵ A tanúság ezen alapvető iterabilitásához vö. Derrida: „Abban a pillanatban, amelyben valaki tanú, és abban a momentumban, amikor tanúsítanak, *'bearing witness'*, abban a pillanatban, amelyben valaki tanúságot tesz, léteznie kell pl. mondatok időbeli összekapcsolódásának, és ezek a mondatok mindegyikükön önmaguk ismétlésüket és ezzel önmaguk kvázi technikai reprodukálhatóságukat kell, hogy ígérjék. Ha elkötelezem magam, hogy az igazságot mondjam, úgy arra kötelezem magam, hogy ugyanazt egy pillanattal később, két pillanattal később, másnap és mindörökké ismételjem meghatározott módon. Ez az ismétlés mármint kiszakítja a pillanatot önmagából. Ennek következtében a pillanatot pillanattal, *magában a pillanatban* éppen az osztja meg és rombolja, amit lehetővé tesz, vagyis a tanúság.” *Bleibe*. 33. A tanúság ezen iterabilitása *már* a tanúság (mint konvenciók által is meghatározott vagy stabilizált kontextusokról való leválás) szingularitásának előfeltétele (nem egyszerűen egy „már” meglévő tanúság ismétlése, „átvitele”, transzportja). Derrida iterációfogalmának lehetséges politikai horderejéhez és implikációihoz performativitáseméleti nézetből vö. Judith Butler: *Hass spricht. Zur Politik des Performativen*. Berlin, 1998. 205–206.

²⁶ Vö. Derrida: *Die différance*. 34. „A klasszikus fogalmiság követelményei szerint azt mondhatnánk, hogy a *'différance'* a konstitutív, termelő és eredendő kauzalitást jelenti, a meghasítás és megosztás folyamatát, melynek konstituált produktumai vagy hatásai a *différents* vagy a *différences* lennének.”

²⁷ Az adomány és az excesszus (túlradás, többlet) Derridánál folytonosan egymásra vonatkoznak, vö. *Az idő adománya*. 23., és másutt.

²⁸ Az adományra is egyaránt érvényes a felejtés és a nem-felejtés, Derrida okfejtése szerint. *Az idő adománya*. 31–35.

megújítására.²⁹ Maga az eldönthetetlen sincs tisztán a döntés előtt, hanem utóbbi (kettős emlékezete) által nyerheti el inzisztenciáját.

Ebben az értelemben az iterabilitás annak lényegszerű struktúramozzanatává lesz, amit a tanúság utólagosságának neveznek. Ezt az utólagosságot nem egyszerűen egy empirikus-referenciális „belatedness“-ként tanácsos érteni, hanem magának a tanúságnak az utólagosságaként kell felfogni. A tanúság ezzel túl- vagy utóéletről tanúskodik. Azt tehát, hogy a tanú per definitionem a túlélő, nem csak empirikus módon kell elképzelni, hanem alapvetőbben, vagyis a *tanúság felől* szükséges elgondolni. A tanú nem csupán ezen vagy azon eset, sokkal inkább saját tanúságtételének a túlélője, ahol a tanúság ugyanakkor magának a tanúnak a testamentumaként is olvashatóvá válik. Ez a testamentaritás mármint az iterabilitás függvénye: a tanúság ismételhetősége mintegy deperszonalizálja a tanút (ez nincs ellentétben a tanú exemplaritásával, hiszen az ismételhetőség csakis előzetes kontextusokról való leválás módján – a ki-vétel, az „eximen” értelmében – működhet), tanúságtételét mintegy kezdettől fogva második (rendű) tanúsággá változtatja. A tanú potenciálisan helyettesíthető is, éppen az ismételhetőség és a példaszereőség (mint igazságigény) következtében,³⁰ ami a döntés meg-osztott jellegével korrelál. Ez a meg-osztás a tanúság *fordíthatóságát* jelenti (és nem a tanúság „mint olyan” továbbadását, eljuttatását afféle címzettekhez, pl. demokratikus ekvivalencia jegyében), azt, hogy ez már mindig is fordítás folyamatában létezik. Tulajdonképpen már mindig is csak lefordított tanúságokkal (és az eme fordítások által hátrahagyott maradékokkal mint tanúsággal) van dolgunk, sosem az első, eredeti, motivált avagy hiteles tanúsággal.

4. A tanúság eme önreferencialitását azonban nem a testimonium önmagának elégséges bezárulására (vagy semlegesítésére) kellene felhasználni, mivel mindenekelőtt annak radikális utólagosságával, akár fikcionalitásával függ össze. Ugyanis a tanúság önreferens vonása másra mutat vissza, mégpedig a tanúság törekény „performatív” alapjaira. Vagyis arra, hogy a tanúságtétel nem autonóm performanciát (de nem is távvezérelt informálást és autorizált „tudásátvitelt”) jelent,³¹ hanem adományra válaszol vagy ezt az adományt tanúsítja. Adomány

²⁹ Vö. Derrida: *Politik der Freundschaft*. 296.

³⁰ Vö. Derrida: *Bleibe*. 43. Minden tanúságtétel kimondott vagy ki nem mondott előfeltevése: „esküszöm, hogy az igazságot mondom, ott, ahol egyedül én vagyok az, aki látott vagy hallott, és ahol én vagyok az egyedüli, aki ezt tanúsíthatja, úgy ez abban a mértékben igaz, ahogy valaki, bárki az én helyemben ebben a pillanatban ugyanazt a dolgot látta vagy hallotta vagy érintette volna és példaszereően, univerzális módon ismételhetné meg tanúságom igazságát.”

³¹ A tanúságtétel megközelítésének csapdáit jól példázhatja Gert Gooskens tanulmánya (*Das Jahrhundert des Zeugen? Über Fernsehen und Zeugenschaft*. In: Sibylle Schmidt [szerk.]: *Politik der Zeugenschaft: zur Kritik einer Wissenspraxis*. Bielefeld, 2011. 141–155.) Kiindulva a tévéző tanú-státuszára vonatkozó kérdésből Gooskens arra jut, hogy a medialitás fogyasztója nem lehet tanú, mivel nem afficiálja őt a tanúsítandó érzéki-testi tapasztalata, csak a látás révén nyer el tudomást róla és lényegében csakis képként tekint rá (az akusztikus mozzanatról nem ejt szót a szerző). A kép tapasztalata nem elégséges biztosítéka a tanúságnak, mivel ezt a „nyom” tapasztalatának kell meghatározni, amennyiben „a tanúk az általuk megtapasztalt dolgok *eleven nyomai*. Így a tanúk nem csak jeleket használnak, amennyiben a nyelvet használják, hogy elbeszéljék, ami történt, hanem *ők maguk jelek*: annak nyomai, ami történt, valami visszahozhatatlanul eltűntnek a megmaradó része.” Árulkodó lehet, hogy a kauzális viszony itt már szinekdochikussá válik, a tanú valami egykor volt egésznek a része. Az indexikális nyom az önkényes jellel kerül oppozícióba, azért, hogy segítsenek alátámaszta-

és tanúság eme kölcsönös függősége alapján – mely függőséget, mint fentebb látható volt, a tanúság iterabilitása és utólagossága jelöl – nem lehet elvitatni egyfajta kvázi-konstatív módot az adománytól. A tanúság kezdettől fogva belebocsáttatik „eredendő” döntése visszatérésének erőszakába, mely megnyitja, illetve skandálja annak saját iterabilitását. Vagyis a tanúság mint identifikálható nyelvi, illetve textuális entitás kényszerűen konstatívumként is prezentálja önmagát, mind a kivételre tett utalás (legyen a kivétel szituáció vagy esemény) értelmében, mind az önnön döntésének eseményére tett vonatkozás jegyében. Ha ez a döntés saját látens visszatérésében a tanúságot virtuális diktátum felől engedi érkezni, úgy lehetlenné teszi ugyanakkor a tiszta konstatívumot, azaz a tanúsított semleges megjelölését vagy megnevezését.³² A tanúságtétel kvázi-performativitása – mint adomány – éppen ebből a lehetlenségből fakad és nem valamiféle potenciából. Következésképpen a tanúságtétel eminens

ni a tanulmány tézisé: „a tanú révén nem csak információt keresünk egy eseményről, hanem inkább kontaktust ehhez az eseményhez (...) maga a történelem aurája. A tanúságokban (...) magát a történelmet keressük és lehetőséget arra, hogy kapcsolatba lépjünk vele.” (Érdekes, hogy a tanulmány előrehaladtával a szerző egyre inkább egy diffúz többes szám első személy távlatából tekint „a tanú”-ra, vagyis mintegy a szekundér tanú tekintetével, az első tanúságot viszont mintegy kauzális módon tárgyiasítva. Ez a grammatika ellentétbe kerül a tanú auratizálásával.) Fel sem merül a feltételezés, hogy ez a fajta „nyom” is olvasást feltételez, olvasásra van ráutalva (pedig Benjamin ismert fogalom-párja szerint „aura” és „nyom” éppen nem azonos érdekű jel- és performativitásméleti paradigmák), illetve az ezzel jócskán összefüggő kérdés is elsikkad, hogy milyen viszonyban áll maga a tanúság a tanú nyom-létével. Ehelyett az arbitrális jel és a motivált nyom sematikus ellentétpárjának kellene megalapoznia a tézist, mely persze meglehetősen homályossá válik: mi lehet „maga a történelem”? A történelemmel való kontaktus homályos-elnagyolt képzete, pontosabban vágya természetesen csak egyfajta hiperbolája a tanúságtól elvárt hit(elesség)nek, autenticitásnak – ez azonban csak lehetőségfeltétele lehet a tanúságnak, nem annak célja. Végső soron a tanulmány nem-tisztázott problémája maga a tanúság (nem „maga a történelem” és hasonló): ennek autentikus vs. hamis jellegét igyekszik eme kiadós kerülőutak mentén determinálni. A tanúság ambivalenciája különböző autorizációs késztetéseket és vágyakat termel ki, a „tudás (átvitele)”, „maga a történelem” és mások felől. Ez a vágy persze ugyanakkor éppen a történelem bizonyos tapasztalatára is válaszol: feltűnik Gooskens példáiban (ezeket képek adják, azok a képek, melyek mediális közvetítése állítólag gyengíti is tanúságtévő funkciójukat), hogy ezek rendre távollétre, hiányra, maradékokra, azaz összességében rombolásra vonatkoznak. A történelem a rombolás tere – egy ilyen, azaz távolról sem semleges történelemfogalom rajzolódik ki a tanulmány lapjain. A tanúság szublimációja vagy determinációja – a nyelv (önkényes vs. motivált), a medialitás (csak optika, akusztika elhallgatva), a tanú (kauzális affekció, kitörölve a tanúság mindenkori másodlagos jellegét) megtisztítása, purifikálása – a történelem ezen aspektusával szembeni ellenállás vágyát is takarhatja (azaz éppenséggel *nem* a történelemmel való kontaktust). A tanulmány tehát végső soron éppen az ellenkezőjét bizonyítja annak, amit bevallottan megcéloz. Ezt támasztja alá a másik vélelmezhető mozzanat, hogy a feltűnően emfatisz módon megfogalmazott jelenlét-vágyat tulajdonképpen éppen a technomediális képek által meghatározott (kiterjesztett, ugyanakkor szimulakrummá módosított) érzékelés, *világkép*, ennek diszpozitívumai gerjesztik, a dolgozat diskurzusa latens módon mintegy ezek felől beszél (vö. többes szám első személyű grammatikával). Ezekhez a problémákhoz ld. a Martin Sabrow és Norbert Frei által szerkesztett *Die Geburt des Zeitzeugen nach 1945* című kötetet (Göttingen, 2012), főleg Sabrow, Rainer Gries és Wulf Kansteiner tanulmányait (utóbbiakat pl. a tanúságtétel televíziós medialisációja és normalizációja, úgy is mint átlagossá tétel, úgy is mint szerződéskötés összefüggéséhez).

³² Lehetséges példák: Nádas halálközeli élménye a *Saját halál* című könyvében korábbi, ám nem birtokolt „tudására” vet fényt; Esterházynál a *Harmonia caelestis* a *Javított kiadás* távlatából a fiú vallo-
más és a megbocsátás lehetlensége között beszél, mintegy kettős hanggal.

paradigmáját jelenti annak a gondolkodásnak, mely „a performatív autoritás határával”³³ igyekszik számot vetni.

A tanúskodás (nem egyszerűen a tanú) döntését, ennek lényegi eseményét azért érdemes tematizálni, hogy a tanúságról szóló, ma már jócskán inflációs tüneteket felmutató diskurzusokat arra emlékeztessük, miszerint a tanúságtétel lehetősége sosem adott és nem is valamely „grammatikára” hallgat.³⁴ Fontosabb persze jelen összefüggésben, hogy ezáltal megmutathatóvá váljon a tanúság lényeges létmódja, vagyis, hogy az potenciálisan mindig már hamis tanúság is lehet. Márpedig ez a lehetőség sosem kívülről éri el a tanúságot, hanem kezdetről fogva meg fogja azt kísérteni.³⁵ És ebben áll jellemzően az adomány és a tanúság közötti párhuzam is: ahogy az adomány mindig már hamis pénzt is adhat, úgy a tanúság sem mentes a hamis eskütől, a tanúsítandó elárulásától. Sőt, a hamis tanúság strukturálisan megelőzi a tanúságot, bármennyire különösen hangozzék is ez, a következő értelemben („pénz” és „adomány” helyett legyen a „tanúság” az idézett mondatok alanya, illetve tárgya): „Ajándékozni csak a számítás nélkülözésével lehet, vagyis csak a hamis pénz tenné lehetővé az adományt. Valójában sosem igazi pénzt adunk, vagyis olyat, amiről feltételezzük, hogy kiszámíthatók a következményei, amivel számolni lehet, és amivel a hozzákapcsolódó eseményeket előre el lehet mesélni.”³⁶ A hitelnek, hitelességnek, hiteladásnak ez a valószínűtlensége, nem-referenciális, nem-ökonómiai, *felejtést* feltételező létmódja jelenti egyebek mellett az „első” tanúságtétel hiányát, vagyis azt, hogy minden tanúság csak egy hiány után, ezt a hiányt előfeltételezve, termelve vagy magával hozva érkezhetsen. Ezt a problémát, a hit, hitel(adás) ezen bonyodalmat élezi ki tehát az irodalom, melyet sem harmadik instancia (kód, konvenció), sem – szöveggként – önmaga sem hitelesíthet végső soron (nem tanúskodhat önmaga mellett), noha mindig is szimulálhat ilyen hitelesítéseket.

Ezért kell a tanúságtétel eme alapvető ambivalenciáját különösen tekintetbe venni, ám nem „mint olyant” (mivel az ilyen elméleti absztrakció vagy identifikáció éppen azon ambivalenciát hibázná el), hanem már a tanúskodás döntése felől. Ez a döntés ugyanis nem egyszerűen a tanúság faktumára irányul, hanem a tanúskodás indíttatására, miszerint ennek az igazat kell tanúsítania, ezt kell ígérnie mint saját közlésigényét (mert a hazugság, a hamis eskü lehetősége potenciálisan mindig adva van, legalábbis nem zárható ki). Döntés tehát arról, hogy ne pusztán tanúskodjon, de az igazat tanúsítsa. A fentebb tematizált készenlét a döntés visszavonására mármost annak felel meg, hogy ez az igaz-jelleg sosem a döntés sajátja vagy birtoka, hanem magának a tanúsítandónak a – bár kimondatlan – igazsága (vagy igazságosság a tanúsítottal szemben). Ezért kell potenciálisan visszavonni a döntést, hogy ez az igaz(ság) valamiképp érvényre juthasson, a tanúsított evidenciájaként a tanúságtétel „bizo-

³³ Vö. Derrida: *Die unbedingte Universität*. 76.

³⁴ Mint Krämer végső soron racionalisztikus-technicisztikus, grammatizáló megközelítésében, vö. *Medium, Bote, Übertragung*.

³⁵ Ez a tanúság „eredendő” vonása, amellyel csupán kevés, a tanúskodással foglalkozó elmélet képes számot vetni.

³⁶ Derrida így folytatja: „Hacsak a hamis és a valódi pénz közötti ellentét nem veszít itt a szigorúságából – ez lehetne az egyik szemléltetési módja az irodalmi élménynek, a nyelvnek, amelyről bármikor kiderülhet, hogy hamis pénz.” *Az idő adománya*. 229. Legökonomikusabb módon alighanem az *Esti Kornél* bolgár kalauz-története viszi színre ezt az összefüggést.

nyos-létében” megnyilvánulhasson (és nem pedig mellékes, bár adott esetben mégoly referenciális körülmények halmazában sikkadjon el). A döntés megismétlése, még inkább: visszatérése ugyanakkor egyszerre esélye és fenyegetése a tanúságtételnek mint a tanúsítottal szembeni igazságosságnak. A visszatérés iterábilis jellege a felejtés mozzanatát indukálhatja, az ugyanezen ismételtetés által kitermelt fikcionalitás pedig a tanúsított elfedését vagy elfojtódását gerjesztheti. Persze éppen ezen aspektusokat jellemeztük fentebb a tanúságtétel lényegi nyitottságának struktúramozzanataiként. Újra evidenssé válik: a tanúság lehetősége és lehetetlensége egy tőről fakadnak.

A döntés visszavonása kvázi-felejtést feltételez, az „első döntés” mint a tanúsított eredendő affirmációjának, igenlésének elfelejtését (pl. mégoly indexikális jellegű jelszerűségnek motiválatlanná válását) a „második” igenlésben, vagyis az ismétlésben,³⁷ a „külső szó”-ban. Ez a „második igen” már az elsőben ott rejlik, amennyiben az első igen – mint egyfajta „belső szó” – is arra a kihívásra, kivételes állapotra mondott igent, ami a tanúságot hívta (ahol a tanúság mint döntés maga volt ez az „igen”). Vagyis a tanúság nem előidézi ezt a kivételes állapotot, hanem mintegy ennek döntését ismétli kezdettől fogva, ezért kell „saját”, vélt szuverén döntését elfelejtene, másképpen: lemondania eme első döntés mint „igen(lés)” konstatív megállapíthatóságáról avagy uralhatóságáról. Minden tanúságtételhez hozzátartozik ez a felejtés mint nem pusztán deficiens vonás, hanem mint a tanúság konstitutív utólagosságának avagy utóélet(é)nek intenzifikálódása vagy aktivizálódása – legalábbis amennyiben tanúságról, nem narratív beszámolóról vagy referenciális bizonyítékról van szó. A tanúnak nemcsak a látottakat, a vélt közvetlenséget stb. kell elfelejtene, hanem kezdeti, autonómnak vélt döntését is, ennek megfelelően pedig tanúságát mint az igenlés multiplikációját kell végrehajtania, illetve ennek átengednie (adományként). Itt a tanúság mintegy maga is hívja ezt a második „igent”, mely „eljövetelben marad, illetve még jönnie kell (*reste à venir*)”.³⁸ A tanúságtételben működő inherens felejtés mint nem-tudás tehát – az utólagosság indexe mellett – a tanúság igazságosságának feltétele, sőt struktúramozzanata. Ugyanakkor ez a felejtés a fikció effektusát is magával hozza: a fikciót mint az első igenben már mindig is ott dolgozó második igen *differenciális* mozzanatát, az első „igen” igazságának nem-identikus (mert nem egykori, eltelt jelenként érthető múltra vonatkozó) tanúsítását.³⁹ A fikció bizonyos értelemben a tanúság lehetetlenségének neve, ami arra a közös vonásukra mutat vissza, hogy sem a tanúság, sem a fikció nem bizonyítékok előállításában, információk továbbjuttatásában érdekelt, hanem másfajta, azokat megelőző bizonyosság, valószínűtlen evidencia jellemzi őket, nem-kalkulált igazságigénnyel bírnak. Hit(el)re apellálnak, nem pusztán tudásra, a „mintha” vagy „talán” jegyében, ami egyszerre erősségük és gyengeségük, egyszerre jelentvén „ártatlanságot” (a tanú nem cselekvő, a fikció nem információt és bizonyítékot szolgáltat) és „veszélyességet” (hamis tanúság). Az „igen” megkettőződése, a második „igen” elhalasztása, eljövetelben maradása éppen abból fakad, hogy a hamis (azaz: nem verifikált, nem ki-

³⁷ Az „első” és „második” igenléshez vö. Derrida: *Vielzahl Ja. Uő: Psyche. Erfindungen des Anderen I.* Wien, 2012. 180–183.

³⁸ Uo. 182. Az eljövetel maga is maradék tehát, a jövő maradéka, az aktív, sőt megváltoztató (differáló) megmaradás („restance” máshol Derridánál) indexe.

³⁹ Az *Esti Kornél* bolgár kalauzról szóló története mintegy a második „igen” narratív allegóriája is lehet (a búcsúként elhangzó „igen”-nel).

számított, hiszen így óhatatlanul beszámolóként, bizonyítékként, referenciaként programozott) tanúság strukturálisan megelőzi „a” tanúságot.

A tanúságtétel utólagossága

A „tanú” másik latin megnevezéséből a tanúskodás már eddig is említett lényeges síkjának értelmezését kell kibontani, Benveniste etimológiai vizsgálatából kiindulva, melynek vonatkozó passzusa így hangzik: „*superstare* ugyanakkor 'valamin túl állni, valamin túl fennállni' jelentéssel is bír, túl egy eseményen, amely megsemmisítette a többit. A halál utolért egy családot és a *superstites* ezen az eseményen *túl* tovább léteznek; a *superstes* olyasvalaki, aki helytállt valamely veszélyben, próbát állt ki vagy nehéz időközön ment keresztül és élte túl ezeket (...) Ez azonban nem az egyedüli használati módja a *superstes*-nek; 'azon túl lenni/fennállni' nem csak azt jelenti, hogy 'túlélt egy szerencsétlenséget, a halált', hanem ezt is: 'valamely eseményben részt vesz és *túl* ezen az eseményen fennáll', azaz annak tanújaként létezett. Vagy pedig 'az, aki a dolgon magán (*super*) áll (*stat*), aki résztvesz benne, aki jelenlevő (volt)'. Ez a 'tanú' állása/helyzete egy eseményre vonatkozva."⁴⁰

Benveniste rekonstrukciójából fontos következtetések adódhatnak a tanúság egész komplexumára nézve. A tanú-lét nemcsak a túlélést jelenti, hanem valamely participációt is, egy szinguláris tényállás, esemény vagy tapasztalat általi afficiálását a tanúnak. Ugyanakkor a tanú mint tanúságtévő már eleve túl van valamiképp azon a tapasztalaton, legalábbis valamilyen – időbeli, kognitív, emocionális stb. – differencia választja el attól, mindenesetre egyfajta utólagosságban, akár megkészettségben („belatedness”) létezik ahhoz képest (még akkor is, ha azon tapasztalat pl. traumatikus hatása a jelenben is eléri őt). Ez az utólagosság vagy túlélet nem egyszerűen időbeli kategória, hanem tulajdonképpen az esemény egyediségének felel meg, amennyiben az identikus formában nem reprodukálható, sokkal inkább kiiktathatatlan cezúrát jelent, amihez képest minden élet, egzisztencia, tapasztalat csak mint utólagosság, mint utóélet nyilvánulhat meg. Sőt: a tanúsított tapasztalata *csak* ezen utólagosság *felől* válik azzá, ami, vagyis tanúsítandó eseménnyé, tapasztalattá, affekcióvá (mintegy az utólagosság is afficiálja a tanút). Ennek felelhet meg a túlélés mint mozgás, egyfajta transzgresszió,⁴¹ vagyis nem egyszerűen időbeli állapotról, „után”-ról van szó, hanem identifikálható adottságokon, körülményeken túlható mozgásról, akár a „túl” mozgásáról mint jelszerűvé (motiválatlanná) válásról, différance-ról. Ez a mozgás bizonyos értelemben magában a tanúságtételben játszódik le, mint annak differenciális megkettőződése, melynek egyes módozatait és implikációit az alábbiakban kell kifejteni.

Túlélet és affekció ezen kettősségét, mint olyanként megvonhatatlan különbségét újfent *testimoniális differenciának* lehetne nevezni: a tanú „ott volt” (részesedett az eseményben), ám túl is ment rajta, a tanú státusza mindig utólagos kategória (mindig egy mégoly láthatatlan „túlán” jelöli meg).⁴² Ez a differencia munkál minden tanúságtételben. Fontos azonban

⁴⁰ Benveniste: *Indoeuropäische Institutionen*. 515.

⁴¹ A *super* ugyanis „sem eredetileg, sem kizárólagosan 'valami fölött' jelentéssel bír, hanem a 'túl', előrenyomulás módján, az 'azon túl' jelentést hordozza; *satis superque* azt jelenti: 'elég és azon túl, elég és több mint elég' (...) a 'fölelő' fogalma sem pusztán azt jelöli, ami 'valami fölött' van, hanem többet, továbblépést arra vonatkozóan, ami alul van.” Benveniste: uo.

⁴² Talán ez a kettősség jelentkezik már a nyelvi grammatika szintjén is: „tanúsítani *valamit/valakit*” („etwas/jemanden bezeugen” a németben), ill. „tanúskodni *valamiről*” („von etwas zeugen”). A „ta-

máris megjegyezni, hogy ez a két aspektus *nem* szimmetrikus módon van jelen a különbségtetés két oldalán.⁴³ Amennyiben ez a differencia csak az utólagosságból válik elgondolhatóvá, az utólagosság terméke vagy az utólagosság írja be, annyiban ez a differencia kezdettől fogva áthelyeződik a tanúskodásba, *már mindig belső* megkülönböztetése is a tanúságnak, mondhatni belső határ magában a tanúságtételben. Vagyis egyfajta *történő* differenciáról van szó (csakis ezért képes beíródni magába a tanúságba), nem pusztán a megfigyelés operatív funkciójáról (legyen ez akár „második rendű” megfigyelés).⁴⁴ A tanúságtétel performatív létmódja függ ettől a differenciától, ugyanakkor ezt amaz írja be vagy ismétli meg. Vagyis a differencia egyszerre lehetőségi (amennyiben egyedi eseményre vagy tapasztalatra vonatkozik) és lehetetlenségi (amennyiben azon esemény referenciálisan elérhetetlen vagy uralhatatlan a strukturálisan későn jövő tanúságtétel számára) feltétele a tanúságtétel performatív funkciójának.

Ez az utólagosság azonban nem pusztán szükségszerű időbeli különbséget vagy eltolódást jelent a tapasztalat „feldolgozásának”, „artikulációjának” érdekében. Hanem mélyebb szinten a tanúság hiányával vagy lehetetlenségével esik egybe. A tanúságtétel nem képes maradéktalanul referenciálisan megjelölni, performatíve megtestesíteni, jelenlétre hozni a tanúsítottat (ezzel kiiktatódná a „túl” szerkezeti mozzanata), hanem csak tanúskodni képes *róla* mint egyfajta túlnan-ról (mint látens dimenzióról). Ez az egybe-nem-esés jelzi egyúttal a tanúságtétel lényegien diszkurzív, sőt közvetített-közvetítő státuszát. Vagyis a tanúságtétel kezdettől fogva csak valami *máson* vagy *másként* képes tanúsítani a tanúsítandót. Különböztetés nem lenne értelme utólagosságról beszélni, pusztán csak előfeltételezni kellene azt – márpedig az alapvető összefüggés éppen az, hogy az utólagosság kettőzi meg magát a tanúságtételt.

Azt lehetne mondani, a tanúság olyan „túlnan”-ról, a testimoniális differencia más oldaláról tesz tanúságot, amelyet ugyanakkor képtelen megragadni, azaz referenciálisan megnevezni, szemiotikai eszközökkel megjelölni, avagy cselekvőleg jelenvalóvá tenni. Ez a „túlnan” nem tételezhető – úgyszólván nem is létezik („mint olyan”) – a tanúskodás nélkül (hiszen ha mint olyan tételezhető lenne, akkor aligha kellene tanúsítani avagy tanúskodni *róla*), ugyanakkor annak mindenféle referenciális, fenomenológiai, jelentéstani, narratológiai módon megállapítható körülményétől differál, azokon túl helyezkedik el. Pontosabban nem „helyez-

núsítani” eme kettőssége igazi mediális igévé avatja azt. Vö. Emile Benveniste: *Aktiv und Medium im Verb. Uő: Probleme der allgemeinen Sprachwissenschaft*. München, 1974. 189–198.

⁴³ Akárcsak pl. az „érzékek” és a „hit” vagy „tudás” tanúságbeli viszonya (sem), melynek szimmetrikus mintába rendezése akarva-akaratlan detemporalizációt feltételez, strukturalista emlékezettel színezett. Rendszerelméleti nyelven szólva: ez az „aszimmetria” „azt jelenti, hogy mindig csak a megkülönböztetés egyik oldalát lehet jelölni, hiszen amennyiben mindkét oldalt egyszerre akarnánk jelölni, úgy ez felszámolná magát a megkülönböztetést.” Niklas Luhmann: *Die Kunst der Gesellschaft*. Frankfurt a.M., 1995. 109.

⁴⁴ A tanúságtétel kapcsán érvényesíteni első és második rendű megfigyelés különbségét nem lenne problémátlan vállalkozás, amennyiben mindkettő egyaránt érvényes a tanúságtételre: a tanúságtétel (mint irreverzibilis mozzanat, pl. mint ígéret vagy adott szó) elé nem lehet visszamenni, ugyanakkor inherens hiánya (a tanúság hiányának tanúsítása) azt kezdettől fogva második rendű megfigyeléssé avatja (a jelölés re-entry-je kezdettől fogva létezik). Vagyis ez a különbség magába a tanúságba helyeződik át: ez a testimoniális differencia, ahol nem pusztán „a megfigyelés operációjának megfigyelhetetlensége” a probléma, hanem ezen operáció *mint* operáció intern különbségének a felszámolhatatlansága, vagy dekonstruktív nyelven szólva: olvashatatlansága. (Luhmann ezen fogalmához vö. *Die Kunst der Gesellschaft*. 92–164. Idézet: 96., de Man- és Derrida-utalásokkal együtt; a második rendű megfigyelésről mint latenciák megfigyeléséről uo. 137.)

kedik”, amennyiben nem valamiféle hely valamin túl, hanem – és ezt a legnehezebb megérteni – a tanúskodásnak mint transzgresszióknak magának a túlnan-ja, vagyis ez az átlépés mint mozgás nem egyszerűen túlmegy valamin, hanem maga produkál egy túlsó oldalt, mintegy beírja ama túlnant, illetve utal erre (pl. mint egyfajta titokra; múltra, mely sosem volt jelen stb.). Ez a sajátos megkettőződés ugyanakkor *történik* is ezzel a mozgással, ez nem egyszerűen termeli azt, vagyis nem egyszerűen operáció vagy „tevékenység”, hanem ugyanakkor passzív is, azaz „mediális formaként” megelőzi az aktivitás és passzivitás ellentétét, illetve nem-tranzitív jellegű (akár a *différance*).⁴⁵ (Ez a mozgás lehet a „motiválatlanná-válás”, illetve a „*restance*” további derridai kategóriáinak megfelelője.) Itt a testimoniális differencia működik: megvonva önmagát, ugyanakkor hátrahagyva valamiféle maradékot mint egyfajta túlnant. Valójában ez a túlnan teszi szükségessé a „medialitás metafizikáját” (S. Krämer), ám nem az „átvitel” topológiájának értelmében. Még az sem dönthető el eme túlnanról, hogy bizonyos értelemben nem fiktív-e, amennyiben megkettőzi a tanúságtételnek nemcsak referenciális, de performatív értékét is, mintegy láthatatlan idézőjelekkel látja el azt. Vagyis egyszerre, közös eredetként generálhatja a fikció példaszzerűségét (*differálás*át önmagától) és a tanúság fikcionalizálódását. A tanúságtétel vélhetőleg sokkal inkább *hívja* ezt a „túlnan”-t, mely ebben a hívásban létesül⁴⁶ – a tanúságtétel döntése ezért nem önhatalmú decizionisztikus attitűd, hanem egyfajta hívás (és ezért sosem szakítható el az interpretáció kihívásától). Mégpedig nem csak eme túlnan hívása, hanem önnön tanúságtételének ellenjegyzésére, a tanúság továbbadására történő (fel)hívás is egyben. Ez a kettős hívás a testimoniális differencia aktivitását, aktivizálódását jelenti. A tanú(ság) nem pusztán térbeli-empirikus vagy pozicionális módon fogható fel a *harmadik* alakzataként, hanem éppen eme hívás és továbbadás aktánsaként avagy még inkább *medium*aként. Ennyiben a testimoniális differencia eminens módon mintegy a harmadik-lét nyoma (illetve utóbbi azon differencia alakzata)⁴⁷, ama differencia önmegvonása pedig magára az elsődleges tanúságtétel hiányára, egyúttal pedig a tanúságtétel utólagosságára mint transzgresszióra utal (akárcsak más összefüggésben a *parergon*).⁴⁸ A differencia – transzgresszió és önnön másik oldala között – maga lesz médiummá.⁴⁹

⁴⁵ Vö. Derrida: *Die différance*. 34–37.

⁴⁶ Akárcsak Benjamin „tisztá nyelve” az eredetinek a fordításban tételezhető ekhójában, ami magának a fordításnak az eredetibe irányuló hívását visszhangozza: „A fordítás azonban – a költészettől (*Dichtung*) eltérően – sosincs mintegy a nyelv hegyi erdőségének belsejében, hanem azon kívül, azaz szemközt helyezkedik el, s anélkül, hogy belépne oda, hívja az eredeti művet, hívja a művet arra az egyetlen helyre, ahol az ekhó a saját – fordító – nyelvében az idegen nyelv művének visszhangját verni képes.” (Ford. több helyen javítva – L.Cs.) *A műfordító feladata*. Uő: *Angelus Novus*. Budapest, 1980. 79–80. Vö. *Die Aufgabe des Übersetzers*. WB: *Gesammelte Schriften IV.1*. Frankfurt a.M., 1974. 16.

⁴⁷ Luhmann szerint is a differencia „logikailag nézve valami harmadik”, amennyiben „nem lehet eldönteni, hogy a határ a rendszerhez vagy a környezethez tartozik”. A rendszerelmélet szerzője viszont rögvest oda is hagyja ezt a kérdést, „elkerülve a triadizációt” (uo.), vagyis kizárva azt (ami diskurzusának „performatív” szintjén is felveti a határ kérdését). Ehelyett a határok „a rendszer komplexitáslejtőjének stabilizációjára szolgálnak”. *Soziale Systeme*. 53.

⁴⁸ Vö. Derrida: *Die Wahrheit in der Malerei*. Wien, 1992. 82.

⁴⁹ Vö. ehhez Luhmann tételét, miszerint a művészetben médium és forma megkülönböztetése maga is médium, nem pusztán forma. *Das Medium der Kunst*. Uő: *Schriften zu Kunst und Literatur*. Frankfurt a.M., 2008.

Ha pedig a tanúságtétel mindig is máson/másként tanúsítja az őt lehetővé tevő vagy kihívó eseményt (tapasztalatot, dimenziót stb.), akkor bizonyos értelemben egy „eredeti” tanúságtétel hiányát, sőt a tanúság lehetetlenségét is tanúsítja egyszerre (valamilyen módon). Azaz a testimoniális differencia beíródása magába a tanúságba ilyen szinten is végbemegy. A tanúság mindig egy ilyen „eredeti”, „motivált”, organikus, deiktikus, „elvárt” tanúságtétel *helyett* (vagy *után*) tesz tanúságot, vagyis megkésettsége, utólagossága alapvetőbb síkon szupplementum-voltát jelzi (azt, hogy a tanúság sosem lehet autonóm, önmagának elégséges cselekvés vagy képződmény, sőt, hogy a tanúságtétel mindig már egy „eredeti”, „motivált” tanúságot – annak deixisét – *töröl ki*, így válva genuin módon utóéletté, azaz *írva* be magát). Ez a szupplementum-jelleg (a fentebb említett „túl-” vagy „utóélet” indexe) azonban nem pusztán a tanúság hiányossága, hanem esélye is a tanúsított (kezdetből fogva) másként való, ugyanakkor a tanúságtételnek magának nem-identikus megisméltésére, vagyis az igazságos(abb) tanúskodásra. A „superstes” vagy „superstitio” („az a ’tulajdonság, hogy tanúként jelen volt’) Benveniste elemzése szerint gyakran áll összefüggésben a „hariolatio”, a „jóslás, jövendölés”, a „látnokság” kifejezéssel, olyan igazságnak a tanúsításával, mely nem referenciális-tapasztalati síktól függ.⁵⁰ A látnok „úgy beszél valamely elmúltról, *mintha valóban ott lett volna*”, „a *superstitio* a második látás adottsága, mely tudást tesz lehetővé a múltból, mintha valaki maga jelen, *superstes*, lett volna (...) olyan folyamatok ’tanúja’, melyekben nem vett részt.”⁵¹ Ez a „második látás” mint adottság az, amely egyszerre jelenti a tanúságtétel performativitását és szupplementaritását (*mintha*-jellegét), kitörölve az elsődleges tanúságot. Ennek a látszólagos kettősségnek az értelmében a tanúságtétel *erődifferenciában* fogant vagy *erődifferenciát*⁵² mozgósít: az empirikus jelenlét és a másodlagos (*mintha*-szerű) testimoniális jelenlét, referenciális és „látnoki” látás között. Ennyiben a tanúság egyszerre erősebb és gyengébb a referenciális bizonyítéknál, akárcsak szupplementáris, áthelyezett létmódja az „eredendő” tanúságénál. Továbbá: a „csoda” ismeretesen konstitutív viszonyban áll a tanúságtétellel, ez mindig valamilyen csodát, azaz egyedi eseményt tanúsít,⁵³ a „második látás” értelmében viszont maga a tanúságtétel megtörténe válik csodává (adományá?), vagyis referenciális úton nem hozzáférhető eseménnyé.⁵⁴ A tanúság szupplementaritása,

⁵⁰ Benveniste Plautusból vett szórakoztató, egyszersmind mélyértelmű példája alapján: „Egy félszemű élösködő megmagyarázza sérülését: 'Harcban veszítettem el a szemem' és másvalaki válaszol neki: 'Nekem ugyan mindegy, hogy harcban veszítetted el a szemed vagy pedig egy fazék miatt, amit az arcodba dobtak. – Oh, kiált fel az élösködő, ez az ember látnok, helyesen találta el az igazságot!': *superstitiosus hic quidem est; uera praedicat* (Curc. 397). Az 'igazság' abban áll, hogy kitalálta azt, amiben ő maga nem vett részt.” *Indoeuropäische Institutionen*. 516.

⁵¹ Uo. 516–517.

⁵² Ehhez a fogalomhoz Nietzsche nyomán vö. Gilles Deleuze: *Nietzsche és a filozófia*. Debrecen/Budapest, 1999.

⁵³ Vö. Derrida: *Bleibe*. 88. A csoda(tétel) az evangéliumokban ismeretesen gyakran „ajándékozási csoda”, (pl. Ján. 6, illetve a halfogás parabolája, Ján. 21), vö. Bolyki János: *Igaz tanúvallomás! Kommentár János evangéliumához*. Budapest, 2001. 180–181. 534. Az ajándékozási csoda mintegy emblematikus-önértelmező motívuma az esemény többletének, adományszerűségének.

⁵⁴ Abban az értelemben, hogy ez a „második látás” mintegy az utóélet adománya lehet (nem az élet, nem a halál, csak „egyedi túlélés” adhat tulajdonképpeni értelemben Derrida szerint, vö. *Az idő adománya*. 152.). Vö. még Márai (itt a *San Gennaro vére*) kapcsán Kulcsár-Szabó Zoltán: *A liberális demokrácia forradalma*. Márai Sándor. Irodalomtörténet 2011/4. 566–567.

mintha-szerű létmódja nem pusztán másodlagosságot jelent, hanem adományszerűségével korrelál: eszerint a tanú mintegy azt adja, ami nincs neki.

Itt egy fontos pontot kell előzetesen megemlíteni: a tanúsított másként való tanúsítása nem valamihez *képest* jelent más-létet, hanem magának a tanúságtételnek a lényegi ismételhetőségét jelzi. *Ezért* szupplementum a tanúság, mert kezdettől fogva ismételtként adódik, az ismétlésre utalja rá magát. Vagyis a túl-lét mint utóélet már az ismételhetőség indexe vagy struktúramozzanata és innen nézve megkockáztatható az állítás, hogy a tanúskodás által megcélzott „túlnan” (pl. egyfajta nem-időbeli, sosem mint olyan-ként vagy elmúlt jelenként létezett előtörténet avagy múlt) nem valamiféle rejtett metafizikai dimenzió, hanem annak érkezése, el-jövetele és bizonyos értelemben magának a tanúságnak az utóélete. A „tanúság utóélete” itt azonban nem pusztán dokumentálható recepciótörténetet jelent (a genitivus subiectivus értelmében), hanem magának a tanúságnak a megkettőződését (a testimoniális differencia multiplikálódását benne), differálását önmagától, önnön feltételezett intencióitól, jelentésétől stb., vagyis potenciálisan más, kiszámíthatatlan megnyílását ama bizonyos „túl-nan”-ra mint a tanúsítandóra. Ez az összefüggés, miszerint a tanúskodás „túl-nan”-jára mint egyfajta látenciára csak a tanúság utóélete (és nem pedig valamiféle közvetlen deixis) felől nyílik távlat, olyan temporális alakzatot vagy dimenziót jelent, amit talán nem helytelen genuin értelemben vett „elmúlt jövő”-nek nevezni. A „túl” maga az utóélet: *ez* a differencia, vagyis nem egymásra-következés, hanem a megkülönböztet/elhalaszt kettős mozgása.⁵⁵ Mindez lényegében a hiányzó és az adott, a virtuális és az aktuális tanúságtétel közötti testimoniális differenciából következik, miszerint nem pusztán a hiányzó (lehetetlen) tanúság, de a közte és az aktuális tanúság közötti differencia avagy intervallum nem megragadható (nem-látható, nem-hallható, vagyis írásos, nyomszerű léttel avagy nem-léttel bír). Márpedig ez a differencia – a nyomában keletkező katakrézisek és lehetetlen szinonímiák – nyitja meg a tanúságot a tapasztalat számára, játéka ugyanakkor el is tolja vagy halasztja azt (a differenciát magát, a tanúságtétel ismételhetőségének rögzítését). Így a hiányzó tanúság az aktuális tanúságtétel *kimondatlanjává* válik (ami fölött nem rendelkezik, csak adhatja azt), ami virtuálisan maga tanúskodik immár mintegy az aktuális tanúságtétel *helyett*, kiélezve a tanúság utólagosságát egy kvázi-re-entry módján („elmúlt jövő” tehát itt is, az egyes tanúságtételek belül, az aktuális tanúság és a beleíródott hiányzó tanúság mint infratextus között).

Ennek értelmében kell tovább pontosítani a tanú nem-tudásának axiómáját egy másik síkon is: nem csak azt nem tudja a tanú, „mit” is tanúsít,⁵⁶ hanem hogy mit ad együtt a tanúságával mint beszéddel – mégpedig nyelvet (nem csak beszédaktust), amely differenciális kapcsolatban áll a tanúságával.⁵⁷ Ez a nyelv olyan „hallgatag zálog”,⁵⁸ egyfajta kimondatlan, mely egyszerre jelentheti a nyelvet mint világot (hermeneutikai értelemben) és nyomszerű-differenciális materializálódást (dekonstruktív módon), netán morajt (médiaelméleti összefüggésben).

⁵⁵ Vö. Derrida: *Grammatológia*. h.n., 1991. 104.

⁵⁶ Hiszen nyom(hagyás) és tudat összeegyeztethetetlenek egymással Freud szerint (*Túl az örömmelven*), mely tézis a tanúságtétel megértésének egyik alapvető pillére és Derrida différance-ról alkotott fel-fogásának is fontos támasztéka, vö. *Die différance*. 44–46.

⁵⁷ Lásd ehhez pl. a *Javított kiadás* tanúságát, háttérében a *Harmonia caelestis* nyelvének mintegy a Barthes-féle *punctum* értelmében vett váratlan referenciális effektusaival.

⁵⁸ Vö. Derrida: *Die différance*. 41.

Itt nyilvánul meg a tanúság adományszerűsége és fordítva, az adomány tanúskodási effektusa, abban a differenciában, ami az adományozást, az adódás értelmében vett létet („es gibt”) megkülönbözteti, differálni engedi a „van”-tól („ist”).⁵⁹ Mindez az utóélet dimenziójában zajlik le, mely utóélet egyúttal indexe is ennek a differenciának – vagyis egyszerre aktív és passzív rezonanciát jelent.⁶⁰

VIDÁMPARK

⁵⁹ Vö. Derrida: *Politik der Freundschaft*. 71.

⁶⁰ Derrida szerint a *différance* módján felfogott rezonancia „nem a rezonálás aktusát” jelenti. Vö. *Die différance*. 34.